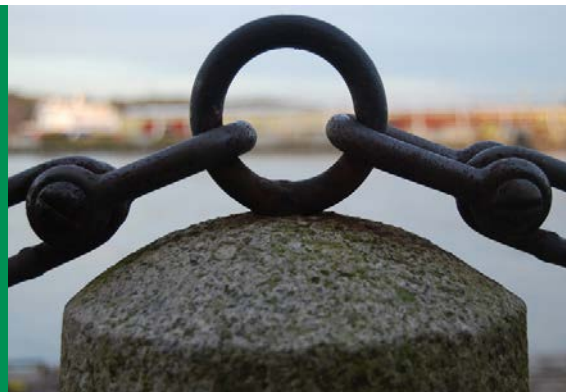

Nödvändiga Synvändor

för en rättvis och socialt hållbar utveckling

Synvända 6

Från formella till reella rättigheter
– Om behovet av en bred jämlikhetsprincip

Säkerhet

Synvända 1

Från negativ till positiv säkerhet
– Om behovet av en inkluderande och medskapande stadspolitik

Synvända 2

Från bostadsbrist till arbete och ett gemensamt samhällsbygge
– Om behovet av att bryta onda cirklar och bygga ett hållbart samhälle

Synvända 8

Från inbjuden dialog till medskapande demokrati
– Om vägar till ett aktivt medskapande på lokal nivå

Synvända 7

Från enbart kundnytta till en bredare samhällsnytta
– Om behovet av en ny samhällsstyrning och en mer medskapande ledning inom offentlig förvaltning

Utveckling

Rättvisa

Synvända 3

Från ett renodlat marknadsorienterat tillväxttänkande till en mer hälsosam samhällsutveckling
– Om vikten av en ny syn på välfärdens betydelse

Synvända 5

Från ett arbete för medborgarna, till ett arbete av och med medborgarna
– Om behovet av civilsamhällets hela bredd i deltagandet

Synvända 4

Från styrning till medskapande
– Om elevens roll och skolans organisation

Synvända 6

Från formella till reella rättigheter
– Om behovet av en bred jämlikhetsprincip

Nödvändiga Synvänder

för en rättvis och socialt hållbar utveckling

Författaren Elisabet Hermodsson använder begreppet synvända och vill med det förmedla att vår tids världsbild inte längre är adekvat för vår tids problem. Hon menar att vi måste ändra världsbild för att rädda världen, eftersom den bild vi gör oss av världen påverkar världen.

Hermodsson 1975

Se video:

<https://youtu.be/tbWyu0ITsU>

Vår tids samhällsömdaning, där globalisering, migration och urbanisering genom sin samverkan allt mer flätar ihop det lokala med det globala, för med sig komplexa utmaningar och ställer oss inför en helt ny situation. En rättvis och socialt hållbar utveckling kräver därför att vi tänker annorlunda – att vi helt enkelt gör på ett annat sätt.

Projekt KAIROS har haft till uppgift att producera kunskap om och arbetssätt i rättvisa och socialt hållbara städer genom att kombinera en teoretiskt vetenskapligt förankrad kunskap med en erfarenhetsbaserad kunskap på ett sätt som kan göra skillnad och bidra till önskvärd samhällsförändring. Vi har valt att presentera de slutsatser vi drar från de vetenskapliga kunskapsunderlag som vi producerat under arbetets gång (se del III i huvudrapporten) i form av åtta stycken synvänder när det gäller det sätt på vilket vi måste tänka om och göra annorlunda.

Med dessa synvänder vill KAIROS inspirera dig till att, genom medskapande med grannar, politiker, tjänstepersoner, privata aktörer, föreningar och forskare, verka för den förändring som behövs för en rättvis och socialt hållbar utveckling. Med synvänderna vill vi sätta ljuset på en ny färdriktning, och därigenom öka förutsättningarna för att se på världen på ett annat sätt och att göra andra saker och på ett annorlunda sätt. Vi hoppas att synvänderna gör dig nyfiken att utforska din plats, din stad, ditt verksamhetsfält på sätt som öppnar för nya perspektiv och ger plats för röster som inte brukar höras.

Som vi försöker illustrera med hjälp av figuren på föregående sida hänger synvänderna ihop och bildar tillsammans en helhet vars värde är större än summan

av delarnas värde (se vidare del III, kapitel 5 i huvudrapporten). Komplexa samhällsfrågor kan bara hanteras utifrån ett helhetsperspektiv. Genom sin samverkan syftar synvänderna till att förstärka de olika värdegrunder som vi menar utgör grundbultar för den sociala hållbarheten. Synvänderna syftar också till att underlätta framväxten av de stödjande strukturer som möjliggör det medskapande med medborgarna som krävs för en sådan förstärkning.

För att uppgiften med att påbörja strävan efter en mer rättvis och socialt hållbar utveckling inte skall kännas övermäktig väljer vi att - förutom en sammanlagd presentation av helheten i KAIROS huvudrapport - presentera synvänderna i form av åtta självständiga särtryck. Kommuner, regioner och andra aktörer kan använda dessa för att påbörja ett förändringsarbete utifrån den synvända som för ögonblicket känns mest angelägen. Det är då viktigt att observera vikten av att den eller de synvänder som väljs ut för att utgöra startpunkten inte genomförs på ett sätt som på lite längre sikt visar sig motverka möjligheterna att vid ett senare tillfälle påbörja arbetet med att också genomföra de andra. De komplexa samhällsfrågor som präglar vår tid kräver att vi lägger an ett helhetsperspektiv för att problemen skall kunna hanteras på ett hållbart sätt.

Enligt vår uppfattning har den kommunala och regionala nivån rådighet över samtliga de åtta synvänder som presenteras. Komplexa samhällsfrågor kännetecknas av att de är i ständig förändring och är lokalt specifika. Problemen kan bara formuleras och åtgärder identifieras och genomföras tillsammans med dem som berörs. Våra förslag till synvänder utgör därför underlag till fortsatt medskapande med och mellan medborgarna så att de kan utvecklas, fördjupas och anpassas till de förhållanden som råder lokalt.

Från formella till reella rättigheter

- Om behovet av en bred jämlikhetsprincip

Av Birgitta Guevara

Birgitta Guevara

Se video:

<https://youtu.be/Z8Ab5mep7Ws>

Ett socialt hållbart samhälle kräver en bred och inkluderande syn på rättvisa och människors rättigheter samt på socialt och kulturellt erkännande. Det innebär att utgångspunkten bör vara en jämlikhetsprincip som inte bara handlar om möjligheter, normer och korrekt bemötande utan även om makt, respekt, värdigt bemötande och faktiskt utfall.

Samhället faller isär!

Vår utgångspunkt i KAIROS är att ett samhälles förmåga att överleva är beroende av att det hänger ihop (A). Det är därför problematiskt - inte bara på individnivå, utan även på samhällsnivå - att de ekonomiska och resursmässiga skillnaderna ökar. Extra olyckligt är det nära sambandet mellan utländsk bakgrund och socioekonomisk utsatthet samt att boendesegregationen ökar både utifrån socioekonomisk bakgrund och etnicitet (B).

När skillnaderna i ett samhälle blir för stora finns en risk att dessa samhällen faller isär. De längst upp och längst ner riskerar att frigöra sig från samhällskroppen. Olika verklighetsbilder och normer skapas. Särskilt om välfärden inte fungerar tillfredsställande kan de mest välbärgade komma att satsa mer och mer på olika privata försäkringar och privata alternativ inom hälso- och sjukvård, skola etcetera vilket riskerar att leda till att de inte längre ser värdet av att bidra till det gemensamma bästa. De ekonomiskt mest utsatta, å andra sidan, riskerar att leva under livsvillkor så skilda från majoritetssamhället att de inte känner en samhörighet med samhället. Om så sker riskerar samhället som organism att falla isär (1).

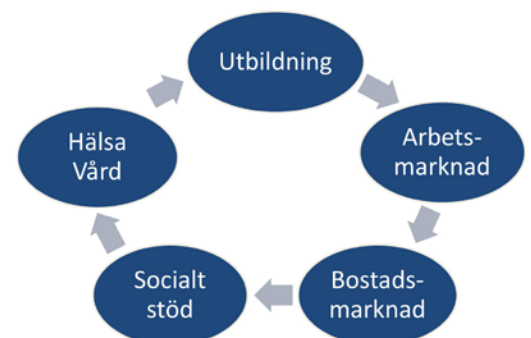
Författaren Elisabet Hermodsson använder begreppet synvända och vill med det förmedla att vår tids världsbild inte längre är adekvat för vår tids problem. Hon menar att vi måste ändra världsbild för att rädda världen, eftersom den bild vi gör oss av världen påverkar världen.

Hermodsson 1975

En synvända från formella till reella rättigheter kräver en jämlikhetsprincip som:

- Inte bara handlar om lika rättigheter i form av teoretiska möjligheter. Den måste breddas till att även inkludera ett någorlunda likvärdigt utfall av materiella resurser.
- Inte bara handlar om människors rätt till korrekt bemötande. Den måste också uppmärksamma människors behov av, och rätt till respekt och ett värdigt bemötande, både som individer och som grupp.
- Inte bara fokuserar på inkludering av de individer och grupper som det för tillfället passar majoritetssamhället att inkludera. Den måste även utmana majoritetssamhällets definitionsmonopol över "accepterade normer".
- Inte bara fokuserar på hur normer konstrueras. Den måste också fokusera på de maktordningar som upprätthåller de exkluderande normerna.

Strukturell diskriminering utifrån etnicitet
En ömsesidigt förstärkande process

Relativ fattigdom

Det är vanligt att dela in fattigdom i "absolut fattigdom" och "relativ fattigdom". Absolut fattigdom avser inkomster eller tillgångar under en viss bestämd, absolut nivå. Relativ fattigdom avser inkomster eller tillgångar relativt andra individer, eller grupper och mäter därigenom skillnader mellan olika grupper eller individer i ett samhälle. Relativ fattigdom handlar inte om överlevnad utan om att ha ekonomiska möjligheter att vara sina grannars like, och kunna delta i det sociala livet och möta sina medmänniskor utan skam (4 & B).

Intersektionalitet

Människors möjligheter påverkas av en mängd faktorer som exempelvis kön, etnicitet, religion, ålder, sexuell orientering, funktionsförmåga, socioekonomisk bakgrund eller samhällsklass och plats. Alla dessa faktorer samverkar utifrån en hierarkisk ordning i förhållande till de normer som råder i det samhälle där individen befinner sig. Att beakta dessa olika faktorer och hur de olika maktordningarna samverkar innebär att anlägga ett intersektionellt perspektiv.

Sveriges koloniala & rasistiska arv

Sverige var en del av kolonialismen och bidrog till utvecklingen av rasismen i högre utsträckning än vad vi kanske är vana att se (D, 6, 7, 8, 9 & 10):

- 1646 genomfördes, med stöd av svenska staten och svenskt näringsliv, den första svenska slavexpeditionen.
- Mellan 1650-1658 och 1660-1663 hade Sverige en handelskoloni i Ghana där Carolsburg var det viktigaste slavfästet.
- 1784 förvärvades ön Saint-Barthélemy, antalet slavar ökade markant efter Sveriges övertagande.
- Den svenska handeln hade nära kopplingar till slavhandeln på 1600- och 1700-talen.
- Carl von Linné var en av de första (tidigt 1700-tal) att dela upp människor i grupper utifrån "hudfärg", vilka han också gav olika egenskaper och hierarkiserade.
- Svensken Anders Retzius utvecklade under 1800-talet metoder för att mäta skallar, och därefter hierarkisera människor utifrån grupptillhörighet.
- Tvångssteriliseringar av bl.a. romer rekommenderades på 1900-talet av Socialstyrelsen.
- Det rasbiologiska institutet vid Uppsala universitet inrättades 1921 och dess verksamhet upphörde först 1958.
- Skolans läroböcker spred bilder av "det mörka Afrika" och "de vilda indianerna" till generationer barn.

Efter andra världskriget blev rasismen tabu och Sveriges självbild förändrades radikalt till att vara ett humanistiskt, jämställt och jämlikt land.

Skilda livsvillkor och uppväxtvillkor

Samhället har blivit mer heterogent. Det handlar dels om att den internationella migrationen lett till ökad heterogenitet vad gäller etnicitet, religion och kulturell bakgrund, men det handlar minst lika mycket om den ökande ekonomiska ojämlikheten. Inkomstskillnaderna 2007 var de högsta som uppmätts sedan SCB började mäta (2) och från 1995 till 2010 halkade Sverige från första till fjortonde plats i rangordningen över jämlika länder inom OECD (3). Det är främst människor med utländsk bakgrund som halkat efter ekonomiskt (4). Enligt Rädda Barnen lever över 50 procent av barnen i vissa stadsdelar i relativ fattigdom (5). Att skillnaderna i livsvillkor och uppväxtvillkor ökat i den utsträckning som de har gjort gör att samhället visar tendenser på att falla isär (1, B & C). Det i sin tur har accelererat behovet av att synliggöra och förstå de medvetna och omedvetna föreställningar om varandra som vi som bor, verkar och vistas på en geografisk plats bär med oss.

När de ökande skillnaderna i livsvillkor och uppväxtvillkor analyseras bör ett intersektionellt perspektiv användas som vänder blicken mot vårt historiska arv.

Det koloniala och rasistiska arvet

Kolonialismen möjliggjorde framväxten av ett ekonomiskt system som utgick från europeisk överlägsenhet och exploatering av både naturresurser och människor i andra delar av världen. För att kunna försvara detta system ideologiskt och moraliskt utformades en ideologi: rasismen. Rasismen bidrog till att världen ordnades upp i en rad dikotomier, som exempelvis vi-dom, subjekt-objekt, intellekt-känsla, gott-ont, civiliserat-barbariskt samt vitt-svart. Men rasismen etablerar också hierarkier och kopplar samman begreppen med negativa och positiva egenskaper som i sin tur skapar och befäster olika maktordningar. Med hjälp av denna uppdelning har en ordning skapats där Västvärldens överordnade position politiskt, ekonomiskt och kulturellt gentemot övriga världen setts som naturlig (6, 7, 8, 9, 10 & D).

Betydelsen av att förstå dessa hierarkiska ordningar och hur de påverkar dagens maktrelationer mellan och inom länder har ökat i och med globaliseringen. Det som för många är historia är förhållanden som fortfarande påverkar vardagslivet för andra.

Diskriminering

Diskriminering innebär att någon kränks eller missgynnas. Diskrimineringen kan vara direkt - det vill säga avsedd att särbehandla och missgynna - eller indirekt. Indirekt diskriminering äger rum genom handlingar som kan framstå som neutrala men som leder till att vissa kategorier av människor särbehandlas och missgynnas.

Den här synvändan uppmärksammar särskilt diskriminering kopplat till socioekonomisk bakgrund och etnicitet. Avgränsningen beror på att de ökande ekonomiska klyftorna är en av de största utmaningarna i arbetet för rättvisa och social hållbarhet samt att den ekonomiska ojämlikheten i hög grad sammanfaller med etnicitet (14 & D).

Vad händer i samhällets organisationer

Vi människor bär som kollektiv med oss våra medvetna och omedvetna föreställningar om varandra in i de organisationer där vi arbetar. Där börjar dessa föreställningar leva sitt eget liv och skapar miljöer som gör det möjligt att uttrycka sig diskriminerande utan att det får några konsekvenser. Det finns en mängd exempel på detta bland annat i det kunskapsunderlag om strukturell diskriminering utifrån etnicitet som tagits fram inom KAIROS (D). Här visas två exempel. Det första kommer från en arbetsplatsträff på en

Arbetsförmedling i Göteborg. På mötet fick arbetsförmedlarna information om vilka krav som ska ställas inom frisöryrket. De fick också "information" om att frisörer från andra länder "ofta inte kan permanenta hår vilket kan leda till att håret faller av". Arbetsförmedlarna fick också följande uppmaning:

"Ni går väl inte och klipper er för 100 kronor hos någon invandrare i Majorna" (D).

Nästa exempel kommer från en intervju med en socialsekreterare som beskriver hur mycket enklare det är att arbeta med invandrare än svenskar eftersom socialsekreteraren får så mycket större makt gentemot människor med utländsk bakgrund:

"I ärlighetens namn ska jag säga att det är betydligt enklare att arbeta med invandrare än med svenskar. Svenskar, de kan reglerna mycket bättre. Man får mycket större makt som socialsekreterare. /.../ Det låter hemskt, men det är så det ligger till. Man kan styra och ställa mycket mer" (D & 7).

5

Rasism

Rasismen som teori utgår från att mänskligheten kan delas in i olika "raser" och att dessa har olika egenskaper och begåvningar samt att det finns underlägsna och överlägsna raser. Därmed anses det vara rättmätigt att behandla människor på olika sätt med hänvisning till ras. Rasism, liksom diskriminering utifrån etnicitet, bygger på en kategorisering av människor i ett "vi" och "dom" som beskrivs i motsatta och uteslutande termer. Dessa kategorier hierarkiseras därefter genom tillskrivandet av positiva och negativa egenskaper (7 & 8).

En utförligare diskussion och definiering av begreppen etnicitet, ras, rasism och rasifiering finns i det kunskapsunderlag om strukturell diskriminering utifrån etnicitet som tagits fram inom KAIROS (D).

Maktordningar

Med maktordning avses den hierarkiska ordning i vilken olika grupper i samhället ges makt. Feminister har myntat termen könsmaktsordning. Könsmaktsordningen handlar om att det finns en ordning i samhället enligt vilken kvinnor får mindre makt än män. Det finns också maktordningar som styrs av exempelvis klass, sexualitet, ålder och etnicitet (15).

Den etniska maktordningen

I utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet, *Det blågula glashuset*, dras slutsatsen att det svenska samhället är delat längs etniska linjer samt att det är relevant att tala om en etnisk maktordning i samhället (7). Denna maktordning återskapas sig själv, bland annat "genom uppfostran, kultur och politisk ideologi, till exempel genom att vad som betraktas som viktigt i politiken definieras utifrån svenskhet som norm".

"Begreppet beskriver och förklarar att samhället är präglad av en ojämn fördelning av uppgifter, resurser och makt mellan "svenskar" och "invandrare" och att denna ojämlikhet består, trots åtgärder. Den etniska maktordningen karaktäriseras av 1) att "svenskar" och "invandrare" hålls isär, och indelas enligt ett hierarkiskt mönster t.ex. den etniska uppdelningen på arbetsmarknaden och i dagligt tal, 2) att svenskar/svenskhet utgör normen och att svenskar är överordnade och "invandrare" underordnade, vilket kan illustreras med att arbete som betraktas som "invandrarjobb" får/har lägre status och ger sämre betalt, men också att "svenskar" tjänar mer för samma arbete. Svenskar har också i allmänhet mer makt, frihet och inflytande i andra delar av samhället" (7).

Naturligtvis känner människor av hur de bemöts. Citatet nedan är från en intervju med en ung person från ett socioekonomiskt utsatt område i Göteborg som är övertygad om att lärarna på den skola där han studerade inte tyckte om honom och hans vänner, men också att dessa lärare fortfarande pratar illa om honom:

"Det gick att känna när vi gick in i klassrummet att vi inte var välkomna" (D).

Nästa exempel är från en anmälan till DO och handlar om kränkande behandling utförd av gränspolisens. Personen i fråga beskriver hur han valdes ut som enda svarta passageraren av cirka hundra för en utförligare kontroll. I anmälan berättar personen i fråga hur han i den efterföljande kontrollen fick ta av sig alla sina kläder:

"När jag anlände till [flygplatsen] // valdes jag ut, den enda svarta passageraren, av de ca 100 passagerare som gick igenom tullen" Tjänstemännen [nr 1 och 2] frågade om jag bar droger. Jag valde att inte svara på några frågor eftersom jag kände mig diskriminerad, vilket jag förklarade för tjänstemännen //. De förde mig till ett annat rum för utförligare kontroll" (D & 11).

Att hudfärgen kan ge upphov till trakasserier är något barn kan få lära sig tidigt, vilket visas i följande citat från en intervju med en flicka på en förskola:

"Genom att dra upp tröjarmen på sig och sin kamrat från ett land i södra Europa, visar hon upp att de hade "samma hudfärg som en svensk", dvs. vit hy och att de därmed undgår att bli trakasserade" (D & 13).

Det sista citatet kommer från en högutbildad kvinna som varit några år i Sverige och som beskriver hur bemötandet från olika offentliga organisationer påverkat henne och skapat en känsla av otillräcklighet och mindre värde:

"Först tror dom att man är dum i huvudet, sen tror man själv att man är dum i huvudet, sen blir man dum i huvudet" (D).

Strukturell diskriminering

Strukturell diskriminering handlar om över- och underordningar som genomsyrar hela samhällets organisering och där grunden för den ordningen är en ojämlig fördelning av makt, inflytande och materiella resurser (7 & 12).

Att diskrimineringen definieras som strukturell syftar på dess subtila men samtidigt centrala betydelse i samhällets organisering. Strukturell diskriminering innebär inte att det som i det sydafrikanska apartheidsystemet finns en lag, eller tvingande ordning som gör att människor måste diskriminera eller diskrimineras. Det innebär däremot att samhällets materiella, diskursiva och symboliska resurser organiseras på ett sätt som - inte nödvändigtvis medvetet - konstant gynnar vissa individer och grupper medan andra individer och grupper konstant missgynnas. Både institutionella arrangemang och individuella handlingar har betydelse för förekomsten av strukturell diskriminering (7, 11, 12 & D).

Institutionell diskriminering

Institutionell diskriminering är den diskriminering som förekommer inom specifika organisatoriska kontexter, som skolor, arbetsplatser och myndigheter. Den institutionella diskrimineringen kan vara resultat av slentrianmässiga handlingar baserade på förutfattade uppfattningar om till exempel etniska eller könsmässiga olikheter. Det kan exempelvis handla om att rekryterare inte kallar människor med utbildningar från universitet de inte känner igen till intervjuer. Institutionell diskrimineringen kan också uppstå ur institutioners oförmåga att motverka strukturella ojämligheter. Ojämlika fall behandlas lika. Ett exempel är krav på perfekt svenska för arbeten där ett så högt språkkrav inte är relevant. Kravet är detsamma för alla men det drabbar ojämligt (7, 8, 12 & D).

Individuell diskriminering

Individuell diskriminering handlar om när enskilda individers attityder, avsikter och handlingar leder till att människor utsätts för diskriminering eller kränkande behandling. Ofta handlar diskrimineringsdebatten om individuell diskriminering men individers spelrum bestäms många gånger av den institutionella miljön. En organisation som genomsyras av diskriminerande strukturer underlättar för människor att diskriminera medan det är svårare att diskriminera i en kontext som genomsyras av ett likvärdigt bemötande. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att vi som individer kan påverka de organisationer vi verkar inom (12, D & E).

Arbetsätt utifrån en bred jämlikhetsprincip

Det konkreta arbetet med att få till stånd en synvända från formella till reella rättigheter bör utformas av inblandande aktörer i den lokala kontexten. Utgångspunkten för arbetet kan vara den jämlikhetsprincip som presenteras på nästföljande sidor.

Nedan finns tips på arbetsätt att utgå ifrån:

1. På organisationsnivå handlar det om breddad rekrytering och tillsyn samt ett normkritiskt arbetsätt som synliggör de diskriminerande strukturerna och maktanalyser som möjliggör förändring.
2. På individ- och gruppnivå handlar det om att experterna på diskrimineringen, det vill säga de

som utsätts för diskriminering, genom ökad egenmakt får stöd att driva på för de förändringar som behövs. Det kan handla om att se över möjligheterna att ge ekonomiskt och annat stöd till sociala rörelser och nätverk som inte är organiserade på samma sätt som etablerade föreningar (F).

3. Samtidigt måste de två, offentlig sektor och representanter för civilsamhällets diskriminerade grupper mötas i en konstruktiv dialog som inte reproducerar befintliga maktstrukturer (G).

Följande figur är ett försök att illustrera hur arbetsätten hänger ihop med jämlikhetsprincipen.

En breddad jämlikhetsprincip

Arbetet för ett rättvist och socialt hållbart samhälle bör utgå från en jämlikhetsprincip som inte bara diskuterar möjligheter, normer och korrekt bemötande utan även makt, respekt, värdigt bemötande och faktiskt utfall.

1. Rättvisa, inte bara i form av teoretiska möjligheter utan även i faktiskt utfall

Vi som bor i Sverige och har legal status här har formellt sett samma rätt till utbildning, arbete och ett gott liv. Det kan tolkas som om vi har samma möjligheter. Men lika möjligheter kräver en relativ jämlikhet från början. Sverige visar ökande skillnader mellan de som har och inte har arbete, mellan de som kan köpa en bostad och de som inte kan det, mellan de som går i skolor med höga betygsresultat och de som inte gör det samt mellan de som har politiskt inflytande och de som inte har det. Städerna polariseras socioekonomiskt, vilket förstärks genom bostadssegregationen. Även skillnaderna mellan stad och land ökar (B).

8 *Detta innebär att den jämlikhetsprincip som krävs i arbetet för social hållbarhet inte bara kan handla om lika rättigheter i teoretiska möjligheter. Den måste breddas till att även inkludera ett någorlunda likvärdigt utfall av materiella resurser.*

2. Rätten till korrekt bemötande och likvärdig behandling men också till ett respektfullt och värdigt bemötande

Regeringsreformen den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och övriga internationella konventioner om mänskliga rättigheterna inom ramen för Förenta Nationerna slår fast att idén om allas lika värde är en grundprincip i den svenska demokratin. Diskriminering är därmed ett brott mot de mänskliga rättigheterna liksom mot svensk och europisk lagstiftning. Men för att skapa ett socialt hållbart samhälle räcker det inte att bara prata om allas lika rättigheter. Arbetet för ett socialt hållbart samhälle kräver att vi som bor, verkar och vistas på en geografisk plats också förbättrar vår förmåga att bemöta varandra med den respekt som människor behöver för att känna värdighet både inför sig själva och inför andra. Respekten måste förmedlas både på individnivå och gentemot människor som grupp.

Detta innebär att den jämlikhetsprincip som krävs i arbetet för social hållbarhet inte bara kan handla om människors rätt till ett korrekt bemötande. Den måste också handla om respekt och människors behov av, och rätt till, att bemötas med värdighet både som individer och som grupp.

Rättvisa

Rättvisa är ett filosofiskt begrepp som förekommer inom områden som politik, juridik, filosofi och religion. Det finns inget "rätt svar" på vad som är rättvist utan snarare en mängd olika tolkningar. En vanligt förekommande uppdelning vad gäller synen på rättvisa är uppdelningen i rättvisa utifrån fördelning gentemot rättvisa i möjligheter. Rättvisa i fördelning handlar då om att eftersträva ett samhälle där materiella resurser fördelas så lika som möjligt. Rättvisa i möjligheter, å andra sidan, handlar om att samhället bör skapa så jämlika förutsättningar som möjligt utan att inskränka på individens frihet (17 & 18). Men rättvisa handlar också om immateriella resurser som respekt, kulturellt erkännande och politiskt inflytande (19).

Inom projekt KAIROS anser vi att rättvisa handlar om att eftersträva samhällen där materiella, men även immateriella resurser såsom respekt, kulturellt erkännande och politiskt inflytande fördelas så lika som möjligt (A). I KAIROS huvudrapport, i Del III, diskuteras mer utförligt kring begreppet rättvisa.

Respekt, värdighet och våld

James Gilligan, professor i psykiatri vid New York University, har under många år arbetat med brottslingar. För honom är ordet respekt både nyckeln till att förstå orsakerna till och att lösa problemet med våld. I hans många intervjuer med våldsverkare har de alltid landat i samma typ av resonemang, bristen på respekt som de mötts av i sina liv och hur detta lett inte bara till en brist på stolthet och dålig självkänsla, utan också till skam och skuld känslor. Skam är enligt Gilligan en fruktansvärd känsla som kommer från känslor av förödmjukelse. Dessa förödmjukelser skapar känslor av orättvisa som måste återupprättas för att personen ska kunna respektera sig själv. Gilligan drar slutsatsen att det viktigaste för att motverka brott är att skapa miljöer som minimerar människors exponering för skam så att de kan få behålla sin värdighet och självkänsla (20).

Gilligans studier är framförallt fokuserade på grova brottslingar, men grundantagandet att förödmjukelser och bristande respekt leder till skam, känslor av otillräcklighet och försämrad hälsa samt påverkar våra livsvillkor gäller för alla människor. Det innebär bland annat att organisationer måste utformas som bemöter människor med respekt och inte reproducerar någon form av strukturell diskriminering.

3. Fokus på normer, men på alla normhierarkier

Samhällets tilltagande heterogenitet påverkar de normer och maktordningar som finns i samhället. Inom en del områden är utvecklingen positiv. Normer utmanas och vad som är inkluderat i majoritetssamhällets sfär har i viss utsträckning breddats. Jämställdhet, HBTQ-frågor och mänskliga rättigheter är begrepp som i alla fall i retoriken blivit en del av det etablerade samhället. Samtidigt finns andra normer som majoritetssamhället förefaller ha svårare att hantera, exempelvis klass, rasism och religiös tillhörighet. Men när socialt och kulturellt erkännande diskuteras kan fokus inte bara vara på de normer, grupp tillhörigheter, eller åsikter som det passar majoritetssamhället att fokusera på just här och nu. Analysen måste breddas och i större utsträckning utmana samhällets dominerande föreställningar och maktbalanser.

Detta innebär att den jämlikhetsprincip som krävs i arbetet för social hållbarhet inte bara kan fokusera på inkludering av de individer och grupper som det för tillfället passar majoritetssamhället att inkludera. Majoritetssamhällets definitionsmonopol över "accepterade normer" måste också utmanas.

4. Fokus på inkludering, men också på makt och maktordningar

Diskriminering bygger på dikotominer mellan de som gynnas och de som missgynnas. Det innebär att diskrimineringen inte bara leder till att vissa människor får sämre förutsättningar. Det innebär också att det finns människor som får bättre förutsättningar. Det i sin tur leder till ett medvetet, eller omedvetet, intresse hos privilegierade individer och grupper att behålla den rådande ordningen. Detta synliggörs exempelvis i diskussioner om de ökande ekonomiska skillnaderna. Det ekonomiska systemet beskrivs närmast som en naturkraft som inte går att förändra. På samma sätt finns starka strukturer i samhället som gör det svårt att diskutera rasism och diskriminering utifrån etnicitet. Det betyder att vi som bor, verkar och vistas på en geografisk plats – om vi vill arbeta för ett socialt hållbart samhälle – måste bredda vilka frågor som diskuteras, och med vem, på ett sätt som utjämnar befintliga maktstrukturer.

Detta innebär att den jämlikhetsprincip som krävs i arbetet för social hållbarhet inte bara kan fokusera på hur normer konstrueras. Den måste också fokusera på de maktordningar som upprätthåller normerna.

Normer och normkritik

Normer är ett slags regler och självskrivna antaganden. Typiskt för dem är att de sällan benämns, "de bara är". En norm kan vara att på ett självklart sätt anta att en snickare är en man, att en svensk kvinna är vit, eller att en fru är gift med en man. Den som lever i enlighet med en norm ser oftast inte normen, men när normen bryts blir den tydlig. Normer kan verka ofarliga men de styr våra tankar och handlingar och konsekvensen kan bli att människor utestängs, osynliggörs eller förbigås. Normer handlar om makt. Det som framställs som " normalt " ger den som uppfattas som " normal " utvidgade handlingsutrymmen och möjligheter. " Det normala " sätts i kontrast till något annat, " det avvikande " eller " dom andra " och de som tillhör normen kan tycka till om och avgöra i vilken utsträckning det avvikande ska tolereras eller ej. Den som följer normen har makt och utrymme att antingen upprätthålla normen eller bidra till förändring av den. Det gäller såväl på person- som organisations- och samhälls nivå (21 & 22).

Normkritik är ett verktyg för att främja lika rättigheter och möjligheter långsiktigt genom att ifrågasätta nuvarande arbete och kritiskt granska utvecklingen inom en verksamhet. Det praktiska användandet av ett normkritiskt perspektiv bygger på det som kallas en normkritisk pedagogik, där fokus flyttas från " dom andra " eller normbrytare till att granska normer och makt.

Makt

Inom maktteorin diskuteras olika dimensioner av makt. Den första dimensionen handlar om när A på något sätt tvingar B att göra något som B annars inte skulle ha gjort. Den andra dimensionen är mer subtil och handlar om att bestämma dagordning i olika sammanhang. Det kan handla om vilka frågor som kommer upp på den politiska dagordningen, men det handlar lika ofta om vilka frågor som inte kommer upp på dagordningen. Det handlar också om vilka som inkluderas och kan delta i debatter och diskussioner. Den tredje dimensionen av makt handlar om makten att forma andra människors värderingar och sätt att tänka, eller annorlunda uttryckt, makten att forma den dominerande diskursen. Analysen inom den tredje dimensionen av makt bygger i stor utsträckning på analyser över hur det kommer sig att underordnade grupper i många fall accepterar sin underordning (G). Strukturell diskriminering handlar framför allt om de två sistnämnda maktdimensionerna.

PROJEKT KAIROS

- Kunskap om och arbetssätt i rättvisa och socialt hållbara städer

KAIROS är ett transdisciplinärt forskningsprojekt med fokus på hållbarhetens sociala dimension. Utgångspunkten för projektet är det sätt på vilket globalisering, migration och urbanisering präglar vår samtid och ställer nya krav på delaktighet och medskapande. KAIROS huvudrapport är uppdelad

i fyra delar: Medan den första delen beskriver uppdraget och dess genomförande redogör den andra delen för dess teoretiska och konceptuella utgångspunkter. Den tredje delen presenterar forskningsresultaten och i del IV diskuteras de slutsatser som kan dras. Denna synvända utgör, tillsammans med övriga synvändor, exempel på de slutsatser som vi dragit inom projektet. Författarna ansvarar själva för de synvändor som de utifrån projektets forskningsresultat valt att fördjupa och presentera.

KÄLLOR

Denna synvända bygger på material som utförligt redovisas i projektets huvudrapport (Abrahamsson, Hans, Guevara, Birgitta & Lorentzi, Åsa (red) (2016) *Kunskap om och arbetssätt i rättvisa och socialt hållbara städer*, Göteborg: Mistra Urban Futures - KAIROS. Dessutom har följande kunskapsunderlag, rapporter, litteratur och webbsidor använts:

KAIROS kunskapsunderlag och rapporter

- A. KAIROS (2013) *Övergripande teoretiskt ramverk*, projektdokument
- B. Guevara, Birgitta (2014) *Segregation – Utbredning, orsaker, effekter och möjliga åtgärder*
- C. Widigson et al. (2015) *Ungas Medskapande – lärande av Ungas erfarenheter*
- 10 D. Guevara, Birgitta (2015) *Diskriminerande strukturer, Om hur våra medvetna och omedvetna föreställningar om varandra utifrån etnicitet påverkar livschanserna för oss som bor, vistas och verkar i Sverige*
- E. Eriksson, Leif (2015) *Från elefanten i rummet till kanariefågeln i gruvan - om socialt utsatta EU-migranter i det Svenska folkhemmet*
- F. Abrahamsson et al. (2015) *Invånardialogens roll och former: Västra Götalandsregionens samråd med det civila samhället*
- G. Abrahamsson, Hans (2015) *Vår tids stora samhällsomdaning; Politiskt ledarskap, social hållbarhet och medskapande dialog.*

Övriga källor

1. Filosofiska rummet, *Den rikaste procenten*, P1 29.03.2015
2. SCB (2014) *Statistisk årsbok 100 år 1914-2014*
3. OECD (2013) *Crisis squeezes income and puts pressure on inequality and poverty Results from the OECD Income Distribution Database* (May 2013)
4. Socialstyrelsen (2013) *Ekonomisk utsatthet och välfärd bland barn och deras familjer 1968-2010 – Underlagsrapport till Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013*
5. Rädda barnen (2012) *Barnfattigdomen i Sverige, årsrapport 2012*, skriven av Tapio Salonen

6. Tasin, Lewend och Anton Landeskog (2015) *Kreol, Ett spöke går runt i orten*, Arenaide
7. SOU 2005:56 *Det blågula glashuset – strukturell diskriminering i Sverige*, särskild utredare Paul Lappalainen, Elanders Gotab, Stockholm
8. SOU 2012:74 *Främlingsfienden inom oss*, särskild utredare Bengt Westerberg, Elanders Sverige, Stockholm
9. Mc Eachrane, Michael och Luise Faye (red): (2001) *Sverige och de Andra. Postkoloniala perspektiv*, Natur och kultur, Falun
10. Mångkulturellt Centrum (2014) *Afrofobi, En kunskapsöversikt över afrosvenskars situation i dagens Sverige*, Mångkulturellt Centrum, Botkyrka
11. Diskrimineringsombudsmannen (2014) *Delar av mönster – en analys av upplevelser av diskriminering och diskriminerande processer*, DO:s rapportserie 2014:1
12. SOU 2006:79 *Integrationens svarta bok, Agenda för jämlikhet och social sammanhållning*, särskild utredare Masoud Kamali, Edita Sverige, Stockholm
13. Skolverket (2009) *Diskriminerad, trakasserad, kränkt? Barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier*, Skolverkets rapportserie 2009:326
14. Socialstyrelsen (2010) *Social rapport 2010*
15. Nationella sekretariatet för genusforskning, www.genus.se
16. Diskrimineringsombudsmannen, www.do.se
17. Oskarsson, Maria et al. (2010) *En fråga om klass: levnadsförhållanden*, Liber, Malmö
18. Kymlicka, Will (1995) *Modern politisk filosofi*, Nya Doxa, Nora
19. Feinstein, Susan (2010) *The Just City*, Cornell University Press, London
20. Gilligan, James (2001) *Preventing Violence*, Thames and Hudson, New York
21. Jämställ.nu www.jamstall.nu
22. Dahlen, Sandra (2012) *Krokben och utsträckta händer, intersektionellt perspektiv på makt*, Allt om jämställdhet, TGM Stockholm